

Dílo Josefa Gočára jako předmět památkové péče

V povědomí veřejnosti a někdy i odborných pracovníků nejsou dosud díla moderní architektury počátku 20. století zařazována jako díla hodná zvláštní pozornosti a ochrany. Do současného pojetí památkové péče se obtížně prosazuje názor, který nehodnotí na památkách jen cenu stáří, ale i architektonické a dobové kvality a konstrukční jedinečnost. Ačkoliv se tímto problémem zabývala ve svých statích řada autorů (byl mu věnován například celý sborník Staletá Praha VII/75), zůstává jeho praktické řešení dosud v počátcích.

Na první pohled by se zdálo, že chránit tyto stavby je zbytečné, že jejich oprava a údržba je snadná, protože uplynula jen krátká doba od jejich výstavby a použité pracovní nástroje, materiál a technologie by nám měly být blízké. Výrobní podmínky se však rychle mění. Vzhledem k postupnému zániku ruční řemeslné práce je často obtížné a někdy téměř nemožné tyto objekty a jejich detaily opravit a rekonstruovat. Je to mnohem obtížnější než u takzvaných historických slohů, k nimž se přistupuje pietněji. Fragment profilovaného gotického žebra, zdobená renesanční atika nebo barokní lustr jsou předmětem podrobného zkoumání, konzervace a přesné odborné opravy, zatímco ušlechtilý kovový profil portálů pasáže Astra (bývalý obchodní dům Lindt, Václavské náměstí čp. 773/II — L. Kysela, 1924), nebo jednoduchá funkční svítidla v hotelu Tatran (bývalý Juliš, Václavské náměstí čp. 782/II — P. Janák, 1927—31) nenávratně mizí. Jakkoliv krátká doba uplynula od doby jejich vzniku, změnil se natolik sortiment stavebních prvků, že pouhá výměna za dnešní průmyslově vyráběné poškozuje výraz objektů a značně mění jejich charakter. Je proto nezbytné, aby se na opravách a úpravách hodnotné novodobé architektury podíleli školení restaurátoři a umělečtí řemeslníci. Vzhledem k nedostatku těchto kapacit musíme vytypovat kvalitní objekty, zdokumentovat je a vytvořit hierarchii hodnot, abychom zachránili alespoň část stavebního fondu zmíněného období. U většiny z těchto staveb by měly být jejich zachování a údržba samozřejmé, protože tyto budovy slouží dodnes stejnému účelu jako v době svého vzniku. K nenapravitelným zásahům do objemového a dispozičního řešení dochází však i pouhou změnou uživatele. Konflikty způsobuje také aplikace nových hygienických a požárních norem. Opět se zde odráží nedostatek úcty k proporcím a kompozici moderní architektury. U děl barokních, renesančních nebo středověkých se nová náplň při-

způsobuje kvalitě prostoru. U staveb dvacátého století se prostory podrobují využití. Předělit příčkami sál s kazetovým stropem ze 16. století je považováno za barbarství. Prostorná hala krytá pomocí železobetonových průvlaků o velkých rozponech, svědčící o vyspělosti techniky a jejím souladu s estetickými normami, může být však bezohledně rozdrobena na menší části po výšce (YWCA, dnes hotel Junior, Žitná čp. 563/II — O. Tyl. 1928) nebo půdorysně (Fénix, dnes Blaník a dům U černé matky boží, o nichž bude ještě řeč). A přece tyto stavby reprezentují stupeň rozvoje architektury své doby stejně jako rané středověké klenby, proto bychom systémem žeber a trámů prvních železobetonových staveb neměli svévolně porušovat.

Míra ochrany architektury dvacátého století však dosud nebyla pevně stanovena. Klademe si proto otázky:

Je možné uhájit jednoduchý obrys objektu Mánes (Gottwaldovo nábřeží čp. 250/II — O. Novotný, 1930), jestliže nelze zajistit obnovu ploché střechy? Podaří se nám zachovat dispoziční schéma bývalého paláce Pražských vzorkových veletrhů (ulice Dukelských hrdinů čp. 530/VII — O. Tyl, J. Fuchs, 1924—28) v případě, že se do jeho prostor vestaví velkokapacitní samoobsluha a stravovna s kompletním zázemím? Zachráníme alespoň zahradu a exteriér kubistického Chocholova domu pod Vyšehradem (ulice Libušina čp. 4/VI, 1911—12), byl-li tento rodinný dům využit jako mateřská školka? Můžeme ještě dnes rekonstruovat havarijní kupoli pasáže Koruna (Václavské náměstí čp. 846/II — A. Pfeiffer, 1911-13), neexistuje-li dodavatelská firma pro tento typ sklobetonové konstrukce?

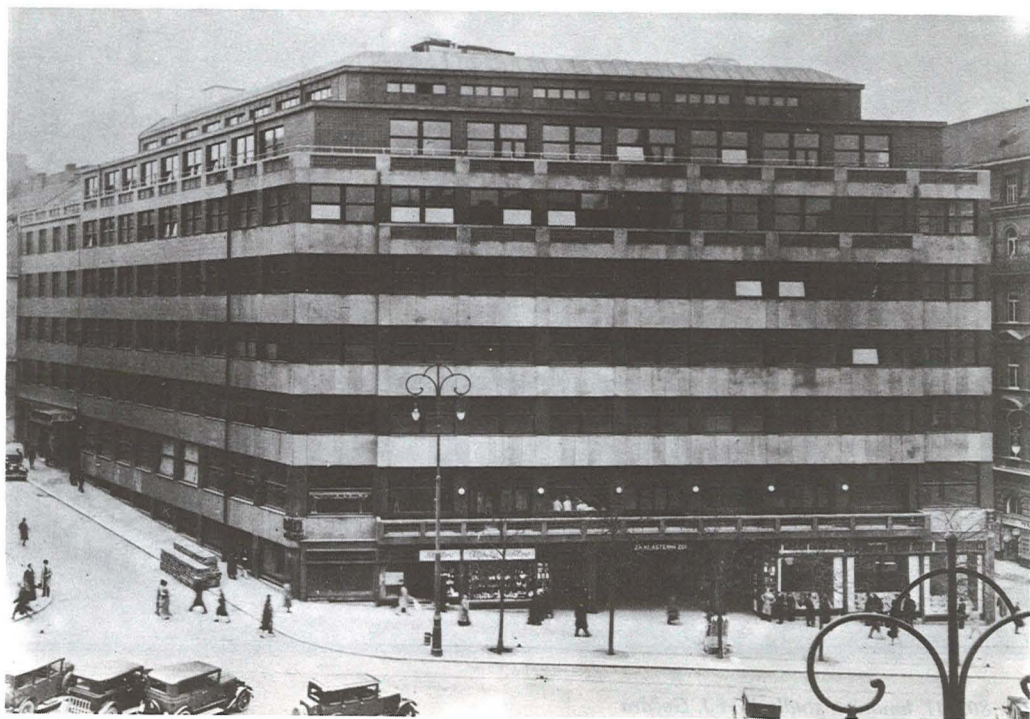
Tyto a další otázky vyvstávají při každodenních střetnutích potřeb památkové ochrany a reálných možností investorů.

Popsanou problematiku je možno ilustrovat na dvou stavbách Josefa Gočára, které reprezentují charakteristické etapy jeho tvorby. Obě jsou zapsány ve Státním seznamu nemovitých kulturních památek a u obou je na nejbližší léta plánována rekonstrukce.

Josef Gočár (1880—1945), žák Jana Kotěry, je vynikajícím představitelem české architektury první poloviny 20. století. Od roku 1908 projektoval jako samostatný architekt, v roce 1924 po smrti svého učitele se stal jeho nástupcem a profesorem architektury na Akademii výtvarných umění, v letech 1928—1932 byl pak jejím rektorem. Jeho rozsáhlá a mnohotvárná tvorba zahrnuje počátky konstruktivismu a moderny (Wenkeho obchodní dům v Jaroměři, 1911), období kubismu (dům U černé matky boží v Praze, 1911; lázně v Bohdanči, 1911—13), tzv. obloučkového dekorativismu — modifikace kubismu (Legiobanka v Praze, Na poříčí čp. 1046/II, 1921—23) a funkcionalismu (kostel sv. Václava v Praze-Vršovicích, 1929—30; průčelí paláce Fénix v Praze, 1927—28, návrhy na Státní galerii v Praze, 1923—39, stavby v Hradci Králové a další). Těžištěm Gočárový činnosti bylo město Hradec Králové, jehož moderní meziválečné výstavby je z velké části autorem.

Dům U černé matky boží (čp. 569/I, Celetná 34, Ovocný trh 19) je klasickým příkladem české kubistické architektury. Architektura českého kubismu je v letech

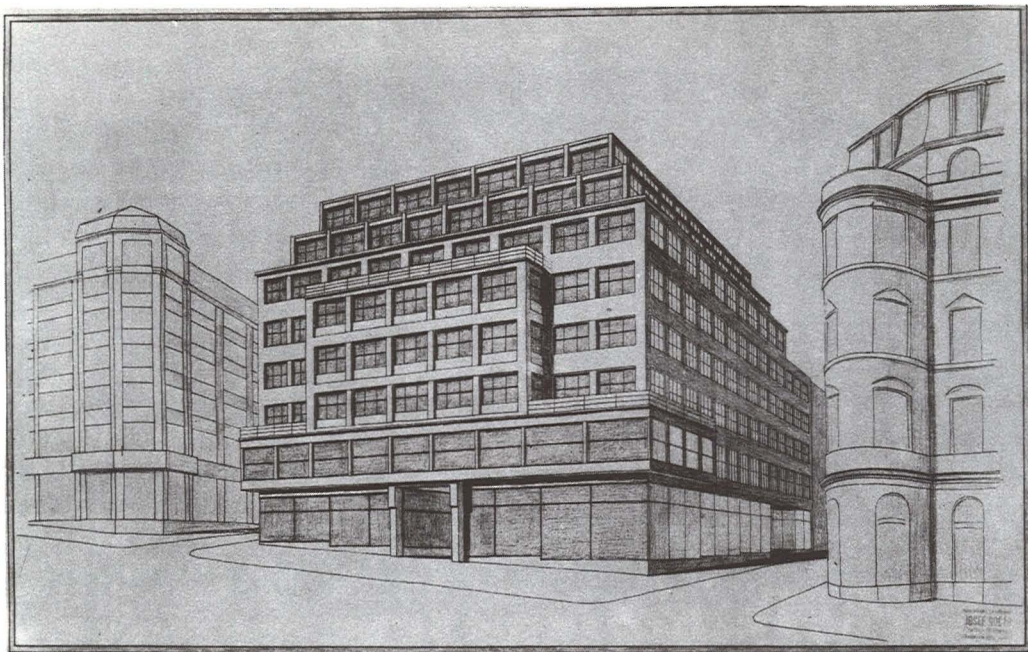

Čp. 802/II, palác Fénix, celkový pohled

1910—1923 specifickým fenoménem dějin české architektury, který neměl ve své době v jiných zemích obdoby. Principem této architektury je aplikace malířské a sochařské estetiky na architektonickou tvorbu, konkrétně používání kosoúhlých tvarů a šikmých ploch. Půdorys objektů zůstává většinou klasický, exteriér je však velmi dynamizován a členění fasády i okenních a dveřních otvorů navozuje iluzi krystalických forem. Iniciátory vzniku této tvorby u nás byli architekti Josef Gočár a Pavel Janák, kteří roku 1912 založili Pražské umělecké dílny, v nichž byly realizovány jejich návrhy kubistických interiérů. Gočár byl také autorem i zařízení vinárny U černé matky boží, které se však bohužel nedochovalo.

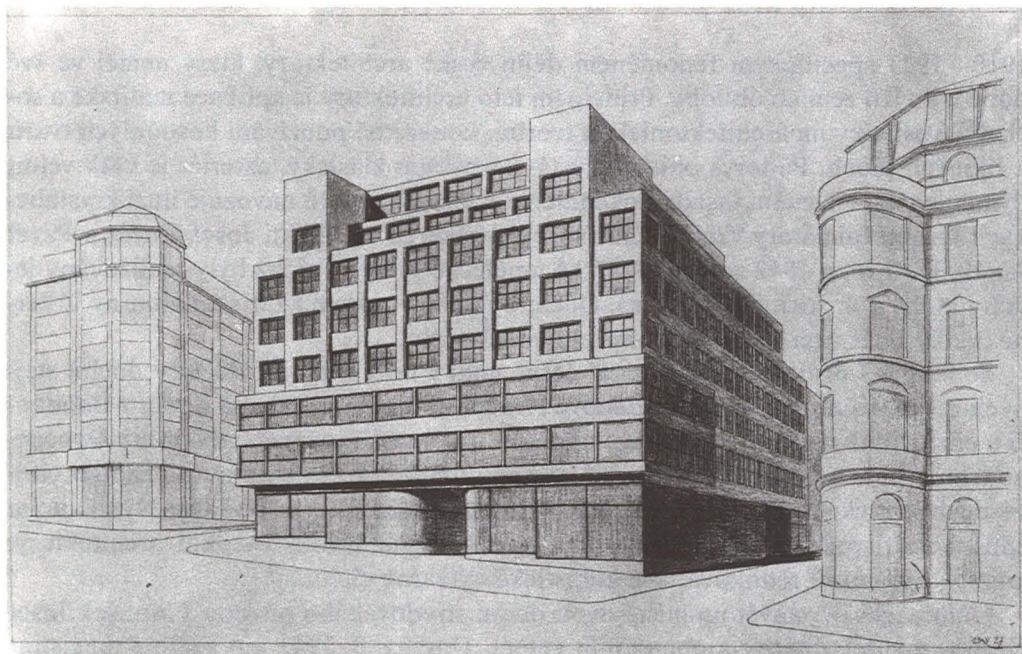
Současně s projektem na dům U černé matky boží vytvořil Gočár v duchu stejných zásad náčrt divadla v Jindřichově Hradci, projekt lázeňského domu v Bohdanči a činžovní dvojvily v Tychonově ulici (čp. 268) na Hradčanech. Na rohu Ovocného trhu a Celetné ulice měl však úkol ztížený tím, že objekt bylo nutno zapojit citlivě do historického prostředí Starého Města. Gočárovi se to podařilo vynikajícím způsobem. Evokoval svým projektem typický dynamismus barokní architektury, aniž by byl musel redukovat své kubistické výtvarné cítění.

Dům nechal vystavět na místě dvou domů středověkého původu František Josef Herbst, majitel vinárny a obchodník vínem. Dne 25. 3. 1911 mu sděluje magistrát

Čp. 802/II, hmotová studie I od J. Gočára

Čp. 802/II, hmotová studie II od J. Gočára

král. hl. města Prahy podmínky pro přestavbu obou domů: „... Fasáda ve svém měřítku a celkovém řešení budiž komponována s ohledem na starobylé prostředí, které nesmí novou budovou nikterak býti rušeno; tímto požadavkem není míněno, že by novostavba měla být navržena ve slohu historickém, naopak jest třeba, aby fasáda byla ve slohu moderním jako výraz názorů architektonických nynější doby a jako dílo sloužící moderním pořadavkům“.

Stavební povolení bylo vydáno 6. 8. 1911, stavba kolaudována 28. 11. 1912. Původní funkce domu byla společenská a obchodní: v suterénu, jižní části přízemí a v celém prvním patře byly vinárna a kavárna, v severní části přízemí, ve druhém a třetím patře obchodní místnosti. Se změnami náplně docházelo v objektu i k menším stavebním úpravám, které spočívaly většinou v posunech vnitřních příček. K nejcitlivějšímu zásahu do exteriéru objektu došlo roku 1941, kdy v souvislosti se zřízením lékárny byly odstraněny dřevěné kubistické výkladce a celý parter kromě vstupního portálu zcela nově upraven.

Projekt fasády vypracoval Gočár ve dvou variantách. Realizována byla varianta z oněch dvou nekonvenčnější a „kubističtější“, ve které na fasádě zcela převládají kosoúhle pojednané výzdobné prvky. Ve svých pozdějších projektech se Gočár k této formě kubismu už nevrátil. Jeho první velká poválečná realizace — Legiobanka (1921—23) používá jako výchozího prvku místo jehlanu válec, architektura však zůstává kubistická. V pavilónu SVU Mánes (1921) se výřezy válcových těles stávají už plošnou dekorací. Architektura se postupně ocitá pod vlivem dvou nových tendencí: dekorativismu a racionalismu, které můžeme souběžně sledovat i v pozdějších Gočárových dílech.

Dokladem funkcionalismu, dalšího vývojového stupně v tvorbě J. Gočára a v architektuře vůbec, je palác Fénix, čp. 802/II na Václavském náměstí. Byl rovněž postaven na místě dvou starších, klasicistních objektů, které roku 1927 vykoupila a zbořila vídeňská Životně pojišťovací společnost Fénix s pobočkou v Praze.

První Gočárovy plány a skici jsou z roku 1927, stavba sama byla zahájena v únoru 1928 a kolaudována už v červnu 1929. Původní náplň objektu byla obchodní (přízemí), společenská (kino v suterénu a kavárna v prvním patře) a administrativní (ostatní podlaží). Spolupracovníkem Gočárovým na projektu a autorem vnitřní dispozice byl ing. Bedřich Ehrmann, přednosta stavební kanceláře pojišťovny Fénix. K dílčím stavebním změnám v dispozici došlo záhy po kolaudaci, kdy byl zastřešen střední dvůr v úrovni prvního patra a roku 1930 úpravou baru v prvním suterénu podle projektu arch. Oldřicha Starého. Podstatným znehodnocujícím zásahem do organismu paláce bylo zrušení kavárny v prvním patře několik let po válce a rozdělení jeho prostoru příčkami na kanceláře.

Průčelí paláce Fénix je jedním z řady návrhů a realizací, ve kterých se vyvíjelo Gočárovo pojetí administrativní budovy. Patří k nim dále Dům zemědělské osvěty na Vinohradech (čp. 100 — Římská 46, Slezská 7, Blanická 11 — 1924), Ředitelství drah (1927—32) a Okresní a finanční úřady (1931—36) v Hradci Králové, návrhy

Čp. 802/II, nyní kino Blaník, sedací kout v přízemí

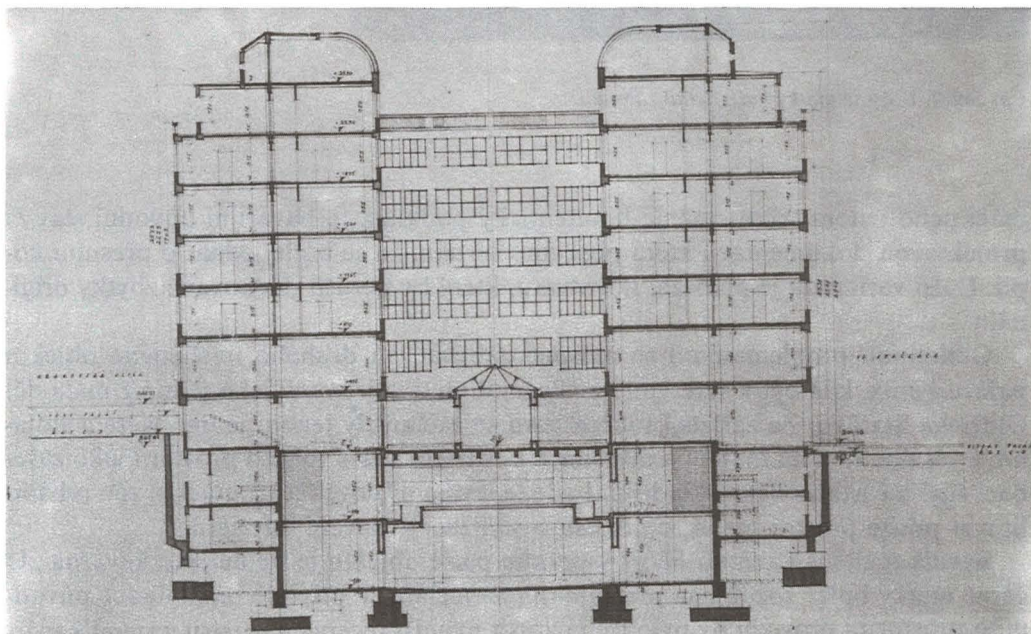
na Živnostenskou banku (1928—29) a banku Union v Praze. Můžeme zde sledovat vývoj od důsledné horizontály k vyrovnávání průčelí a k proporcionálnímu vztahu oken a plné stěny. Tento princip se plně uplatňuje u průčelí paláce Fénix, kde je barevně zdůrazněn použitím tří různých druhů kamenných obkladů. V archivu architektury Národního technického muzea je dochována řada skic datovaných a signovaných, které vznikly v rozmezí duben — říjen 1927 a kterými si autor ověřoval své názory a možnosti pojetí pláště objektu. Gočárovův sklon k modernímu klasicismu se zde projevuje ve vždy symetricky komponovaném hlavním průčelí. Původní značně dynamické a členité fasády ustoupily nakonec střízlivému, avšak přesto monumentálnímu výrazu.

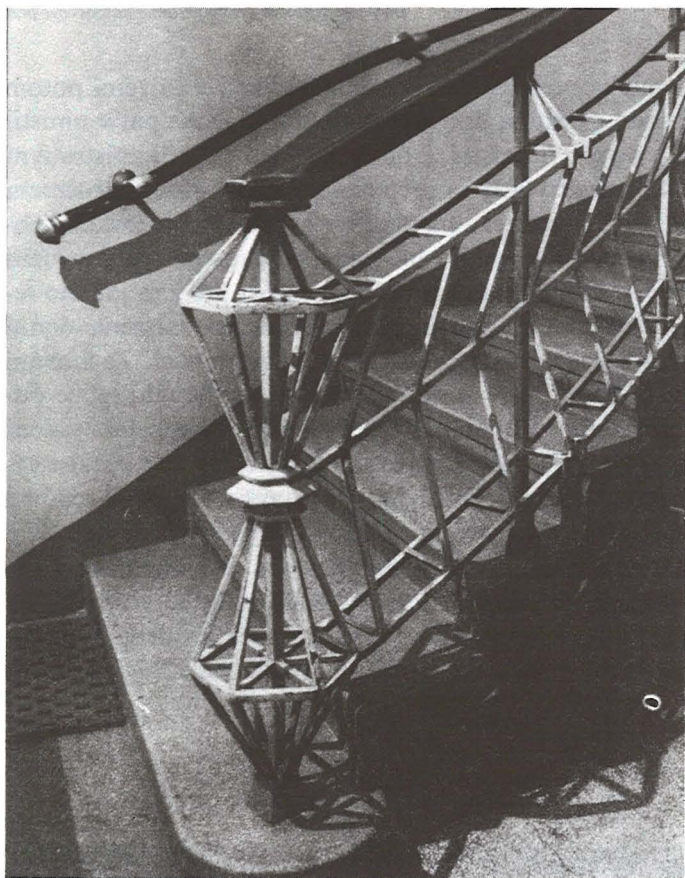
Ačkoliv oba tyto objekty představují dvě slohově odlišné etapy Gočárova díla, jsou problémy jejich rekonstrukce stejné. Máme před sebou dvě památky moderní architektury, jejichž využití již z velké části neodpovídá původní náplni. Z toho vyplývají jiné nároky na provoz a tedy velikost a skladbu prostorů.

V suterénu domu U černé matky boží byl původně bar Orient, v přízemí potom obchod a kavárna přecházející do prvního a druhého patra. Do dalších pater umístil majitel obchodní místnosti a byty pro personál. Dnes je celý objekt administrativní budovou n. p. Výstavnictví. Obnova dřívějšího provozu není však pouze problémem požadavků investora, který se snaží vycházet z památkové hodnoty objektu. Dokonce podporuje obnovení restaurace v suterénu a v přízemí s možnostmi jejího využití pro vlastní reprezentační potřeby. Uspokojení nároků na prostor pro zázemí této restaurace (oddělení čistého a nečistého provozu, sklady, sociální zařízení, denní místnost pro personál, atd.) zmenšuje prostor kavárny na malý buffet. Zachování volného půdorysu v prvním a druhém patře a eventuálnímu zabudování lehce odstranitelných příček brání požadavky na umístění zasedací síně a kanceláří vedení podniku. Otázkou zůstává, zda by byla v těchto patrech přijatelnější představa výstavních síní, která by znamenala vyčištění prostoru od vestavěných zdí. Zachoval by se tak původní objem s kubisticky stylizovanou štukovou výzdobou stropů. Obnovení kubistického mobiliáře, z něhož zbyla jen částečná fotodokumentace a nekótované Gočárovovy skici, je velmi problematické a vyřešení tohoto problému by mělo být jednou z odpovědí na současné otázky památkové péče. Budeme doplňovat detaily staveb a prvků inventáře v historizujícím stylu na základě kusých infor-

Čp. 802/II, příčný řez

Čp. 569/I, *U černé matky boží, detail zábradlí*

mací nebo jenom tehdy, máme-li autentický podklad, tj. havarijní původní stav či projektovou dokumentaci, která poskytne záruku, že se bude jednat o přesnou kopii. Další variantou je přiznání novotvaru, který by nerušil dochované zbytky originálu.

Obdobnou problematikou se musíme zabývat i u druhého uvedeného objektu paláce Fénix, kde byl v suterénu bar Pygmalion, realizovaný jako jedno z mála děl Oldřicha Starého. Ze zařízení tohoto baru se zachovaly jenom jedny dveře a stojanové věšáky. Dnešní majitel a investor rekonstrukce užívá tohoto prostoru jako zasedací síně a částečně jako skladiště. I zde je nutno odpovědět na otázku, zda rehabilitovat pouze prostor, nebo se pokusit o stylizaci vybavení interiéru.

Bývalá rozlehlá kavárna Fénix v prvním patře objektu je stejně jako kavárna „U černé matky boží“ rozdělena příčkami na kanceláře. V případě rehabilitace původního prostoru i provozu by bylo třeba zrušit nynější recepci a rozšířit zázemí kavár-

Čp. 569/I, hlavní průčelí

ny podle současných hygienických předpisů nejen na dřívější rozsah, tj. do celého prvního patra, ale i do částí pater přilehlých. Tím by ovšem investor ztratil o rekonstrukci zájem, neboť jako rozsáhlý podnik zahraničního obchodu potřebuje tento prostor pro sebe a navíc je neúnosné křížení provozů. Zachráníme tedy objekt i pod touto podmínkou? Jak daleko budeme ustupovat a slevovat ze svých požadavků?

Dalším problémem jsou inženýrské sítě, které zčásti dosloužily a zčásti kapacitně neodpovídají současným typologickým, technologickým a hygienickým požadavkům. Je třeba rekonstruovat zdravotní techniku a elektroinstalaci a provést nové vertikální a horizontální rozvody kanalizace, vody, plynu, vzduchotechniky tak, aby nenarušily základní dispoziční a konstrukční schéma. Nevyhovuje např. stav kotelny a při změně kotlů nebo topných médií je nutno kotelnu buď zvětšit nebo umístit na jiné místo v objektu. V případě plyných paliv připadá z bezpečnostních důvodů v úvahu jediné střešní. Je však možno instalovat plynové kotle na střeše tak, aby se nezměnil její obrys?

Tepelným poměrům a aktuálním požadavkům úspory energie neodpovídá ani stav oken, počet jejich skel a způsob otevírání. Okna jsou v obou případech dřevěná a při zdvojení či ztrojení skel nelze dnes již docílit tak subtilní profilace rámu, jako měla předloha, nehledě na to, že je téměř nemožné zajistit kvalitní vyvržené dřevo a řemeslníky, kteří by atypická okna vyrobili. Přitom je tato úprava podstatná pro celkový výraz exteriéru i interiéru. Velké plochy oken doplňuje na fasádě Fénixu žulový obklad. Tady se musíme spokojit s jeho pouhým vyčištěním. V případě poškození neexistuje možnost doplnění stejným kamenem, protože sortiment dostupných kamenných obkladů je omezený a zcela jiný než v době výstavby. U pláště domu U černé matky boží je tato situace jednodušší. Mělo by se jednat jenom o kvalitní zednickou práci.

Celek obou objektů původně dotvářely partery. Výměna portálů během minulých stavebních úprav však jednotu výrazně narušila. Bude však možné zajistit jejich obnovu, tj. výrobu kopií, nebo alespoň odpovídající volné stylizace? I když se v době jejich vzniku jednalo o běžnou typovou produkci, dnes se již jedná o záležitost uměleckou s komplikovaným zajišťováním materiálu a výrobce.

U obou objektů se zachovala na fasádě i v interiéru řada hodnotných uměleckořemeslných detailů. Podaří se nám je zachránit? Zábradlí schodiště, stylová osvětlovací tělesa na chodbách a v pasáži, kryty ústředního topení a zrcadla nesmějí po demontáži nenávratně zmizet. Je třeba je deponovat, odborně opravit a znovu osadit.

Závěrem se pokusme shrnout celkovou problematiku rekonstrukce těchto objektů a výtýpovat základní body k řešení:

1. obnovení původní náplně a provozu v maximální míře, což je zvláště důležité u architektury funkcionalistické, kde funkce určuje výtvarný ráz objektu. Tam, kde to již není ze závažných důvodů možné, alespoň prostor rehabilitovat a nalézt pro něj vhodné adekvátní využití.

2. sjednocení požadavků památkové péče s novými často naddimenzovanými po-

žadavky hygienickými, požárními atd. a současnými normami pro technické zařízení budov.

3. záchrana, oprava, rekonstrukce a nové uplatnění původních detailů a celých prvků ať už povahy umělecko-řemeslné (svítidla, mříže, zábradlí, dveře . . .) nebo čistě technické (originální patenty kování oken, tvarování trámů a sloupů . . .)

4. seznamování odborné i širší veřejnosti s hodnotami architektury 20. století a vlastně téměř celých posledních dvou set let, jejichž ochrana je nutná, aby se zabránilo další devastaci městského životního prostředí a byla zachována kulturní kontinuita.

PRAMENY

Obvodní národní výbor v Praze 1, archiv odboru výstavby: složka čp. 802/II.

Národní technické muzeum v Praze, archiv architektury: pozůstalost arch. Josefa Gočára.

Strojexport Praha: plány z majetku bývalé Životně pojišťovací společnosti Fénix.

IKONOGRRAFIE

Plán Jüttnerův z roku 1816.

Plán J. D. Hubera z roku 1769.

LITERATURA

Benešová, M.: Josef Gočár, Praha 1958.

Haas, F.: Architektura 20. století, Praha 1978.

Katalog výstavy J. Gočár, Praha 1975.

Kubiček, A.—Wirth, Z.: Hradec Králové, Hradec Králové 1939.

Lorenc, V.: Nové Město pražské, Praha 1973.

Pechar, J.—Staňková, J.: Tisíciletý vývoj architektury, Praha 1973.

Poche, E.—Janáček, J.: Prahou krok za krokem, Praha 1963.

Pistorius, M.: Kubistická architektura v Praze, Staletá Praha IV, 1969.

Ruth, F.: Kronika královské Prahy a obcí sousedních, III, Praha 1904.

Staletá Praha VII, Sborník Pražského střediska státní památkové péče a ochrany přírody, Praha 1975.

Starý, O.: Architekt profesor Josef Gočár, Architektura 3, Praha 1940.

Syrový, B.: Architektura svědectví dob, Praha 1973.

Teige, J.: Základy starého místopisu pražského, Praha 1915.

Tomek, V. V.: Základy starého místopisu pražského, I, Praha 1865.